

Luspay Miklós–Madarász Annamária: A napközbeni elszámolás bevezetésének hatásai a hazai fizetési rendszerek forgalmára*

A cikk keretében megvizsgáljuk, hogy a napközbeni elszámolás bevezetése (2012. július 2.) óta eltelt közel másfél évben hogyan alakult a forgalom a hazai fizetési rendszerben. A hazai pénzforgalomban ilyen volumenű fejlesztésre korábban 1999-ben, a VIBER bevezetésével kapcsolatban került sor, ezért a jegybank az előkészítés során csupán becsülni tudta a projektnek mind a fizetési forgalomra, mind pedig a banki likviditásra gyakorolt hatását. Most a fejlesztés során leggyakrabban felmerült kérdéseket tesszük fel újra, és adunk rájuk a jelenlegi tapasztalataink alapján választ. A napközbeni elszámolás bevezetését megelőzően is egyértelmű volt, hogy a lakossági és a vállalati ügyfelek számára pozitív hatással lesz az új elszámolási rendszer bevezetése, de a forgalom változásáról és a likviditásról csak egy év elteltével tudunk érdemben nyilatkozni. Cikkünkben bemutatjuk, hogy milyen típusú tranzakciók és milyen mértékben terelődtek át a napközbeni elszámolási rendszerbe a VIBER-ből, és megvizsgáljuk, hogy az új rendszer bevezetésével hogyan birkóztak meg likviditási oldalról a hazai bankrendszer szereplői, illetve hogy milyen további likviditáskönnyítő eszközök állnak a rendelkezésükre.

A HAZAI FIZETÉSI INFRASTRUKTÚRA RÖVID BEMUTATÁSA

Magyarországon a bankközi fizetési forgalom alapvetően három elszámolási és kiegyenlítési rendszeren keresztül teljesülhet: ezek a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer (VIBER), a Bankközi Klíring Rendszer (BKR) és az értékpapír-elszámolási és -kiegyenlítési rendszer, melyet a Központi Elszámolóház és Értéktár (KELER) Csoport működtet. Ez utóbbiban teljesülő tranzakciók az értékpapír-kereskedelemezhez kötődnek, melyet érdemben nem érintett közvetlenül a napközbeni elszámolás bevezetése, ezért a cikk keretében ezzel nem foglalkozunk.

A VIBER az MNB által üzemeltetett valós idejű bruttó elszámolási rendszer, amely elsősorban a nagy összegű és időkritikus fizetési tranzakciók kiegyenlítésére szolgál. A rendszerben a forint alapú pénz- és deviza-, valamint a tőkepiaci tranzakciók teljesítéséhez kapcsolódó pénzüldali, illetve egyéb sürgős, időkritikus ügyfélfizetések (pl. adott esetben lakásvásárlás ellenértéke) kerülnek kiegyenlítésre. A rendszerben a tranzakciók elszámolása és kiegyenlítése nem válik el egymástól. A tranzakciók teljesítése elégséges fedezet esetén (bruttó elv) a valós idejűség miatt véglegesen és visz-

szavonhatatlanul jegybankpénzben – az MNB-nél vezetett pénzforgalmi számlákon – történik.

A BKR a GIRO Zrt. által működtetett hazai kis összegű, bruttó fizetési rendszer, melybe a tranzakciók kötegekben kerülnek benyújtásra és így elszámolásra is. A bruttó elvű működés következtében ebben a rendszerben sem kell az elszámolás során hitelkockázattal számolni, mert csak a rendelkezésre álló fedezet erejéig számolhatók el a résztvevők által benyújtott tranzakciók. A BKR esetében elváltak egymástól a tranzakciók elszámolása és kiegyenlítése. A BKR „csak” a fizetési tranzakciók elszámolását végzi (a bankok egymással szembeni fizetési pozícióinak meghatározása), a kiegyenlítés (a tényleges pénzügyi teljesítés) az MNB mint kiegyenlítő bank feladata. Normál üzletmenetben éjszakai elszámolás esetén a kiegyenlítés reggel az MNB számlavezető rendszerében (InFoRex) történik. Fedezetlenség miatti sorállás vagy a résztvevők késői (hajnali 1.00 utáni) üzenetküldése esetén egy rendkívüli elszámolási szakaszban fejeződik be az elszámolás. Ennek a szakasznak a kiegyenlítése már kora délelőtt a VIBER-ben teljesül. Ezáltal a BKR mint fizetési rendszer három ponton függ az MNB rendszereitől: a résztvevők likviditási adatait az MNB-től kapja meg (este); az éjszakai elszámolásban felmerülő tételeket az InFoRex (reggel VIBER-

* Jelen cikk a szerzők nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

nyitás előtt); a délelőtti elszámolás tranzakcióit – azaz azon tranzakciókat, amelyek éjszaka nem számolódtak el például sorállás miatt – pedig a VIBER egyenlíti ki.

2012 júliusában bevezetésre került a BKR új, napközbeni elszámolási rendszere, mely lehetőséget biztosít arra, hogy a tranzakciók a korábbi éjszakai elszámolás helyett már napközben öt ciklusban teljesüljenek.¹ Az új elszámolási konstrukcióban továbbra is elválik egymástól az elszámolás és a kiegyenlítés. Amikor még csak az éjszakai elszámolás működött, akkor másnap reggelig kellett várni a tranzakciók teljesülésére, ezzel szemben az új rendszer lehetőséget biztosít arra, hogy a kis értékű fizetések (elsősorban a lakossági, valamint a vállalati tranzakciók) napon belül teljesüljenek. Az új rendszer azon túl, hogy jelentősen felgyorsította a pénzforgalmat hazánkban, a VIBER-nek – bizonyos tranzakciók esetében – kvázi versenyt teremtett többek között az alacsonyabb tranzakciós díjak és a gyorsabb adminisztratív folyamatok miatt.

A következőkben bemutatjuk, hogyan alakult a BKR napközbeni forgalom napon belüli és hónapon belüli megoszlása értékben és darabszámban, valamint hogy az új rendszer bevezetéséhez a rendszertagok hogyan alkalmazkodtak, és még milyen alkalmazkodási lehetőségeik vannak (likviditáskezelési szempontból). Megnézzük, hogy beigazolódta-e azok az előzetes banki félelmek, hogy a napközbeni elszámolási rendszer bevezetése likviditási nehézséget fog okozni, történtek-e erre utaló jelek, mint például sorállások, ciklusok közötti átgörgetések, nem teljesült tranzakciók. A napközbeni elszámolás bevezetésének hatásait a bevezetés

előtt gyakran feltett kérdések megválaszolásán keresztül vizsgáljuk.

FORGALOM

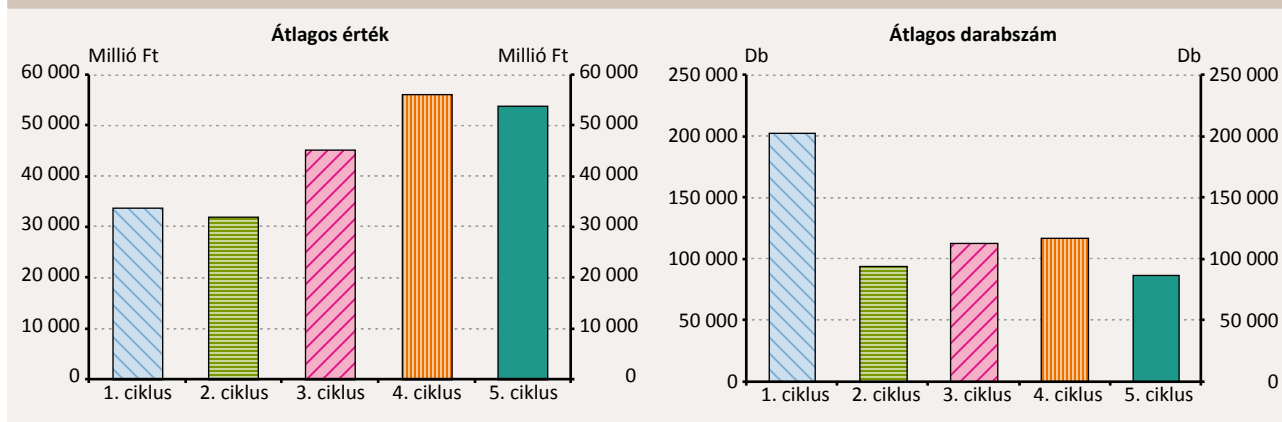
Hogyan alakult a napon és hónapon belüli forgalom az új elszámolás bevezetését követően a BKR-ben?

A BKR-ben történő elszámolás napközben előre meghatározott időpontokban, öt ciklusban történik meg. A napközbeni elszámolás bevezetését követően a BKR-forgalom tétel számának csaknem fele, értékének pedig négyötöde a napközbeni elszámolási rendszerben teljesült. A papír alapon benyújtott tranzakciók, a csoportos beszedési tranzakciók és a Magyar Államkincstár kimenő tételei továbbra is az éjszakai elszámolásban teljesülnek. A napi forgalom megoszlása a ciklusok között nem egyenletes, abban mind értékben, mind pedig darabszámban jelentős különbségek vannak. Az átlagos darabszám az első ciklusban a legmagasabb, mivel ekkor a nagy számban előforduló, kisebb összegű tranzakciók teljesülnek. Ennek egyik oka, hogy ebben a ciklusban kerülnek elszámolásra például azok a lakossági tranzakciók, melyeket a bankok előző nap már az adott napi feldolgozásra vonatkozó határidő után fogadnak be, és csak másnap továbbítják azokat a fizetési rendszerbe, valamint itt számolódnak el az előre értéknepozott megbízások is. Az első ciklussal szemben az utolsó két ciklus tranzakcióinak darabszáma lényegesen alacsonyabb, míg értékük lényegesen magasabb. Ennek hátterében vélhetően az áll, hogy a nagyobb értékű (elsősorban vállalati) tranzakciók és a rendszeres adófizetési kötelezettségek (pl. áfa, adóelőleg) jelentős része a 4. ciklusban telje-

1. ábra

BKR napközbeni forgalom alakulása ciklusonként

(2012. július–2013. szeptember)

¹ Ciklusok és a ciklust követő elszámolási időszakok: 1. ciklus: 06.30–08.30 (08.30–09.40), 2. ciklus: 08.30–10.30 (10.30–11.40), 3. ciklus: 10.30–12.30 (12.30–13.40), 4. ciklus: 12.30–14.40 (14.40–15.50), 5. ciklus: 14.40–16.30 (16.30–17.55).

sül, amit jól mutat, hogy ebben a ciklusban a legmagasabb az átlagos tranzakciós érték is (1. ábra).

A BKR napközbeni forgalmában időszakosan jelentős kiugrások tapasztalhatók, melyek többsége az adó- és járulékfizetési napokhoz kötődik. Minden hónap 12-én és 20-án² (amennyiben ezek bankszünnapra esnek, akkor az azt követő első munkanapokon) mind az öt ciklusban a többi naphoz képest magasabb a bankok terhelési forgalma a befizetett adóelőlegek miatt, miközben a legnagyobb forgalmat a 4. vagy az 5. ciklusban bonyolítják. A legnagyobb kimenő forgalom a napközbeni elszámolás bevezetése után 2012. december 20-án volt megfigyelhető, ami az adóelőleg-kiegészítési kötelezettség miatt történt. A napközbeni elszámolásban a bankok nem tudják előre megbecsülni sem egy adott napra, sem pedig egy adott ciklusra vonatkozóan a rendszerükben megjelenő forgalom nagyságát. Ez elsősorban a nagy pénzmozgással járó napokon jelenthet problémát, mert ha nem rendelkeznek elégséges likviditással, akkor azt pótlólagosan meg kell szerezniük. A helyzet különösen az adófizetési napokon lehet kritikus, mivel ekkor az adófizetéseket a Magyar Államkincstár számára teljesíti a teljes szektor, ami kvázi likviditáskiáramlást jelent a rendszerből, ami adott esetben a bankok likviditáskezelésében okozhat problémát (az egymástól való forrásszerzést nehezítheti). A BKR napközbeni elszá-

molásforgalmának adófizetési napokon történő jelentős ingadozása akár 300 milliárd forintot is elérhet.

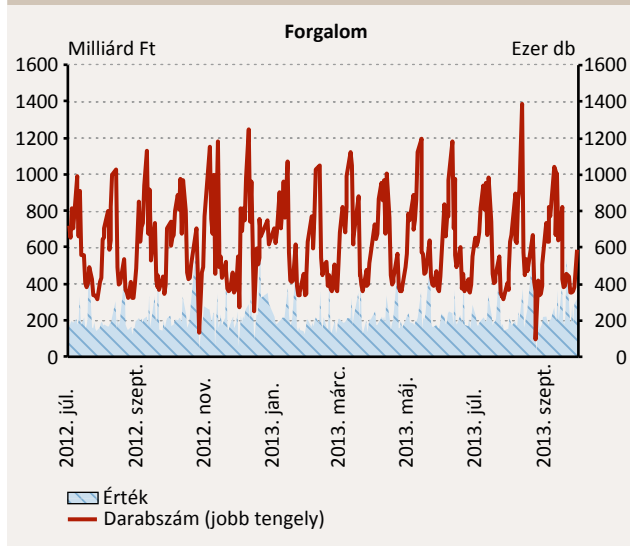
Milyen VIBER-tranzakciók számára lehet reális alternatíva a napközbeni elszámolás?

Amennyiben egy időkritikus tranzakciót a felek aznapi teljesülésre szeretnének beküldeni, akkor a BKR napközbeni rendszerének bevezetését követően már nincs szükség feltétlenül a hazai nagy értékű fizetési rendszer, a VIBER használatára. Az új rendszernek köszönhetően a banki ügyfelek elektronikusan beadott átutalási megbízásai a jogszabálynak megfelelően legfeljebb négy órán belül teljesülnek.³ A napközbeni elszámolás azonban csak bizonyos ügylettípusok esetén jelent tényleges alternatívát a VIBER-ben teljesített tranzakcióknak, mivel sok ügylettípus esetén azok specialitása miatt (devizapiaci ügyletek, bankközi tranzakciók) azonnali teljesülésük csak a VIBER-ben képzelhető el. A BKR és a VIBER eltérő „rendeltetése” közötti különbséget jól mutatja, hogy a VIBER-forgalom átlagos tétel nagysága 2011-ben éves szinten mintegy 780 millió forint, míg ugyanez a BKR esetében 250 ezer forint volt.

Arról a jegybanknak nincsen egyértelmű információja, hogy mely tételek azok, amelyek a napközbeni elszámolás bevezetését követően a VIBER helyett a BKR-ben kerültek elszámolásra, ezért ahhoz, hogy ezt megpróbáljuk meghatározni, egyszerűsítő becslést kellett alkalmaznunk. Vizsgálatunk során leszűkítettük a VIBER-forgalmat azon tranzakciótípusokra, amelyek potenciálisan átkerülhetnek a BKR-be, és ezeket vetettük össze a napközbeni elszámolás egyik tranzakciótípusával (egyszerű átutalás). Azt feltételeztük, hogy ha vannak tranzakciók, amelyek átvándoroltak a VIBER-ből a BKR-be, akkor azok nagy eséllyel a VIBER-ügyfélételek lehettek, melyek a BKR-forgalomban mint egyszerű átutalások jelenhettek meg.⁴ A vizsgálatunk során tehát a teljes napközbeni BKR-forgalomból kiválasztottuk az egyszerű átutalásokat, mivel ez a tranzakciótípus az, amely leginkább megfeleltethető egy VIBER-ügyfélételnek. Az összehasonlítás során az egyszerű átutalásokon belül csak a teljesült tranzakciókat vettük figyelembe, vagyis az összes kezdeményezett tranzakcióból levontuk a visszautasított tételeket. Ezzel a megoldással megkaptuk a ténylegesen elszámolt és teljesült napközbeni BKR-forgalmat.⁵ A vizsgálat során a legnagyobb összegű, 100 millió forint feletti értéksávot külön

2. ábra
BKR napközbeni forgalom alakulása naponként

(2012. július–2013. szeptember)

² Egy-két kisebb államháztartási bevételi tételtől eltekintve ez a két nap van előírva befizetési határidőnek, így a két legnagyobb adóbevételi forrás, az szeptember és az április befizetési határideje is erre a napra esik.

³ Ez természetesen csak akkor igaz, ha az ügyfél számlavezető hitelintézete a tranzakciót az általános üzleti feltételekben meghatározott határidőig és formában teljesíti.

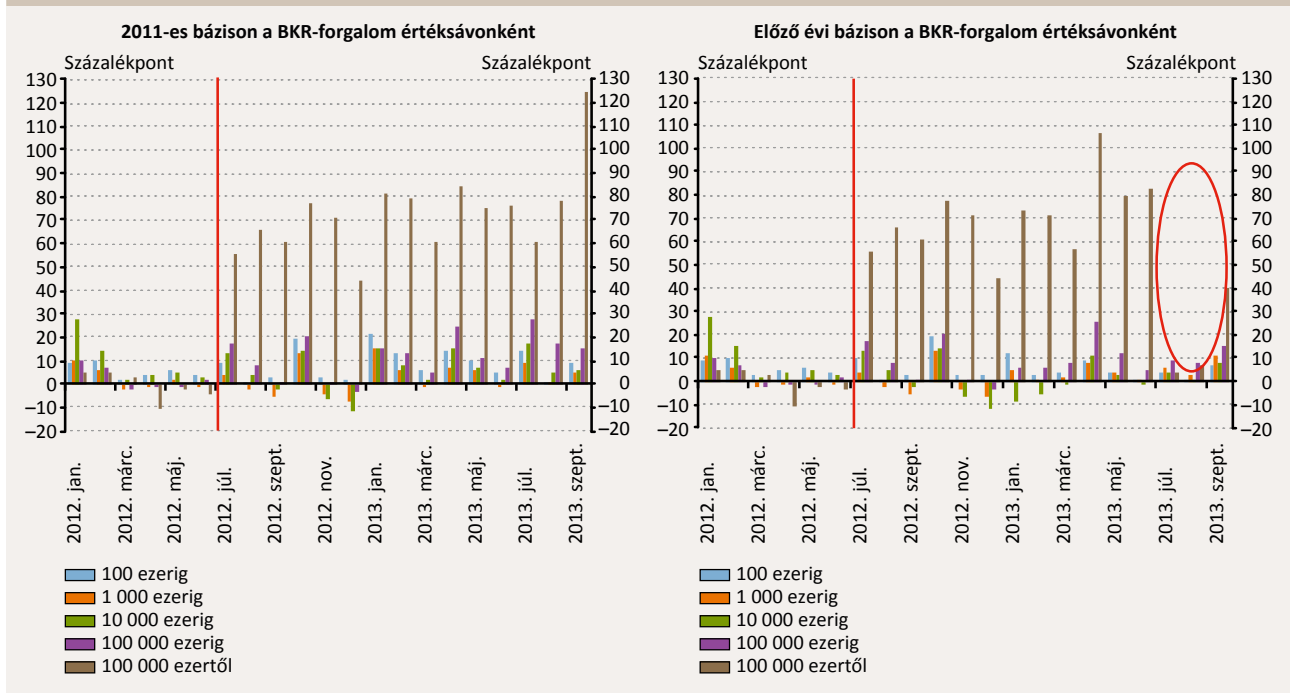
⁴ Ezt az egyszerűsítést a többi tranzakciótípus specialitása miatt tehetjük meg.

⁵ Meg lehetett volna külön vizsgálni a csak kezdeményezett tranzakciókat is, mivel ha valaki elkezd használni egy „új rendszert”, jelen esetben a VIBER helyett a napközbeni BKR-t, akkor a banki tranzakciók beküldése során a hibázás valószínűsége is nagyobb, így a visszautasított tételek aránya is megnőhet. A kezdeményezett tranzakciók a „szándékot” fejezhetik ki, ami a napközbeni elszámolási rendszer bevezetése után szintén érdekes lehet. Ezt a megoldást azonban a csekély visszautasítási arány miatt elvetettük.

3. ábra

Egyszerű átutalások forgalmának alakulása 2011-es és előző évi bázison

(2012. január–2013. szeptember)

vizsgáljuk, mivel ez a szegmens feleltethető meg a legjobban a VIBER lényegesen nagyobb átlagos értékű ügyféltételeinek. Feltételezésünk szerint amennyiben van átterelődéssel a VIBER-forgalomból a napközbeni elszámolásba, akkor az elsősorban ezeket a tételeket érinthette.

Hogyan változott a BKR-forgalom a napközbeni elszámolás bevezetését követően?

Az elemzés eredményeként megállapítható, hogy 2011-es bázison a BKR-ben az egyszerű átutalás forgalmának összértéke a napközbeni elszámolás elindulását követően a 100 millió forint feletti értéksávban szignifikánsan megnőtt. A napközbeni elszámolás indulását megelőzően 2012. januártól júliusig a BKR-ben az egyszerű átutalások forgalma a 100 millió forint feletti tételek esetében gyakorlatilag csökkent, ezt követően azonban az értékbeli növekedés 40 és 120 százalékpont között mozgott 2012 júliusától 2013 szeptemberéig. Ha előző évi bázison vizsgáljuk a forgalom alakulását, akkor azt láthatjuk, hogy 2013. júliusban és augusztusban közel akkora forgalom teljesült, mint az IG2 bevezetésének évében (3. ábra).

A 100 millió forint feletti tranzakciók darabszáma is jelentősen megemelkedett a napközbeni elszámolás bevezetését követően. A darabszámok változását vizsgálva csupán annyi különbséget fedezhetünk fel a tranzakciók értékéhez képest, hogy a napközbeni elszámolás bevezetése a 100 mil-

ió forint feletti tételek darabszámának változására kisebb mértékben hatott (20 és 60 százalékpont közötti a növekedés). Ez egyértelműen azt mutatja, hogy a bővülést a nagy összegű, nagy értékű tranzakciók adták, ami ismerve a VIBER-ügyféltételeinek átlagos nagyságát, csak megerősíti azt a feltételezést, hogy a VIBER-forgalom egy részének átterelődése okozta a BKR-forgalom növekedését 2012-ben (4. ábra).

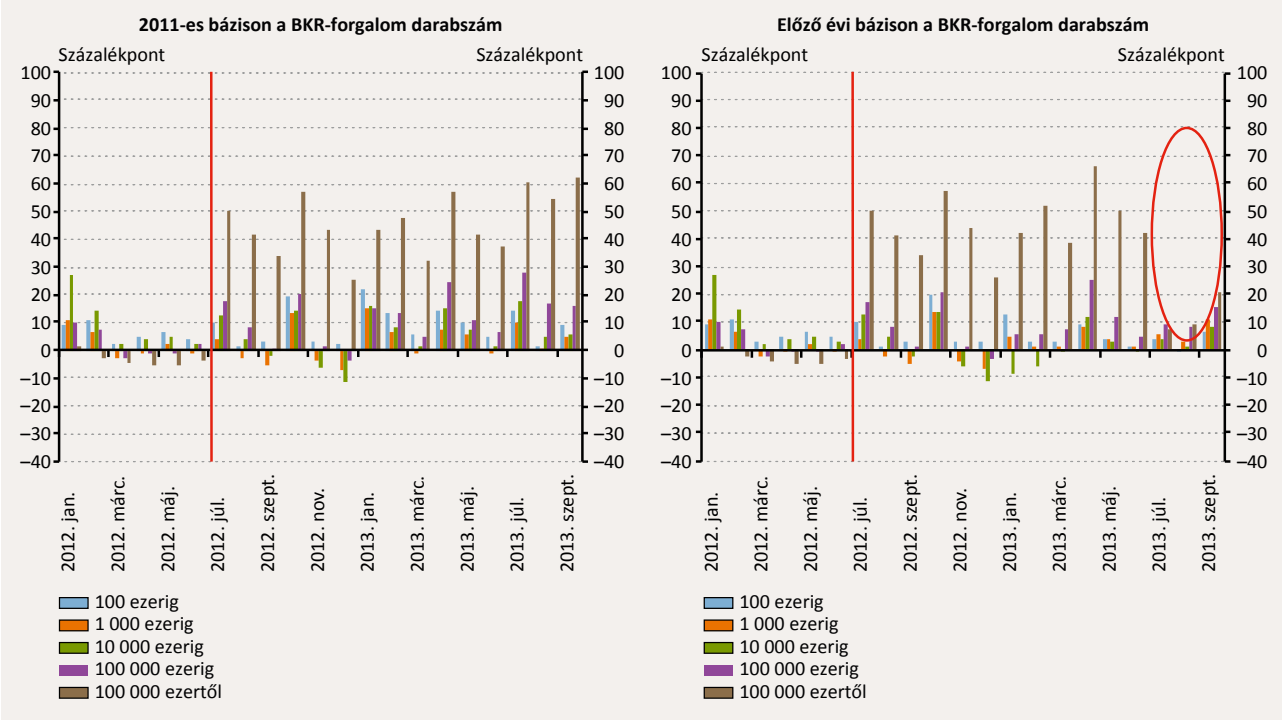
Az átterelődesi folyamat azonban feltehetőleg nagyrészt befejeződött 2013 közepére, és a jövőben már nem várható ilyen jellegű forgalombővülés. Ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a 100 millió forint feletti egyszerű átutalások forgalmának értéke, akkor azt láthatjuk, hogy a forgalom 2013 júniusáig még jelentősen, ezt követően azonban már csak kisebb mértékben bővült. Ez azt jelentheti, hogy 2013 közepéig a bankok és az ügyfelek is átterelték a BKR-be azokat a tételeket, melyek esetében a napközbeni elszámolás valóban „helyettesítő” terméke a VIBER-nek, és ez a bővülés ütemének csökkenéséhez vezetett (3–4. ábra).

A VIBER-forgalomból valószínűsíthetően havi szinten 600–1000 milliárd forint közötti forgalmi érték terelődött át a BKR napközbeni elszámolásba. A VIBER-forgalomból való átterelődes vizsgálat során a korábbi évek forgalomváltási trendjei alapján megvizsgáltuk, hogy *ceteris paribus* hogyan alakult volna a 100 millió forint feletti tranzakciók értéke és darabszáma, ha a napközbeni elszámolás nem

4. ábra

Egyszerű átutalás darabszámának alakulása 2011-es és előző évi bázison

(2012. január–2013. szeptember)

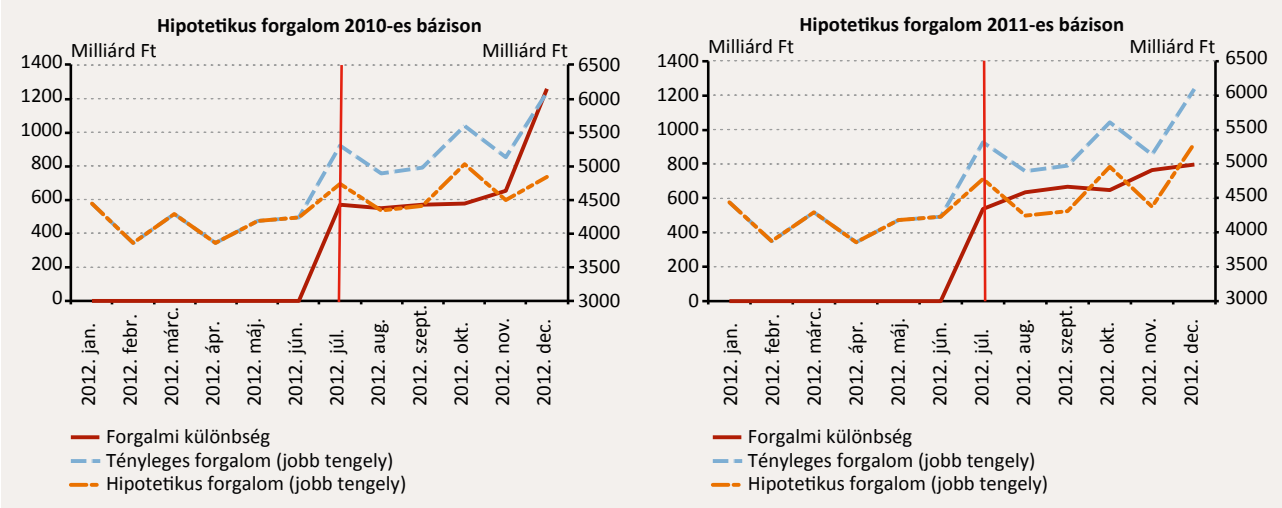
került volna bevezetésre (5. ábra). Ehhez megnéztük, hogy milyen bővülés következett be a BKR forgalmában 2010-ben és 2011-ben, ami alapján kiszámoltuk, hogy 2012-ben milyen forgalom „lenne indokolt”. Az eredmények azt mutatják, hogy a korábbi trendek figyelembevételével számított BKR-forgalom a rendszer tényleges realizált forgalma alatt alakult volna. Értékben a becslés és a tényleges forgalom közötti

különbség a 2010-es trendek alapján 600–1200 milliárd forintos többletet mutat havonta, míg 2011-es bázison 600–800 milliárd forint körüli érték adódik. Ez azt jelenti tehát, hogy havi szinten a napközi elszámolás bevezetésének hatására a BKR forgalma ekkora mértékben haladta meg a korábbi évek tendenciái alapján várható forgalmat. Ha egyhavi átlagos 700 milliárd forintos forgalombővüléssel

5. ábra

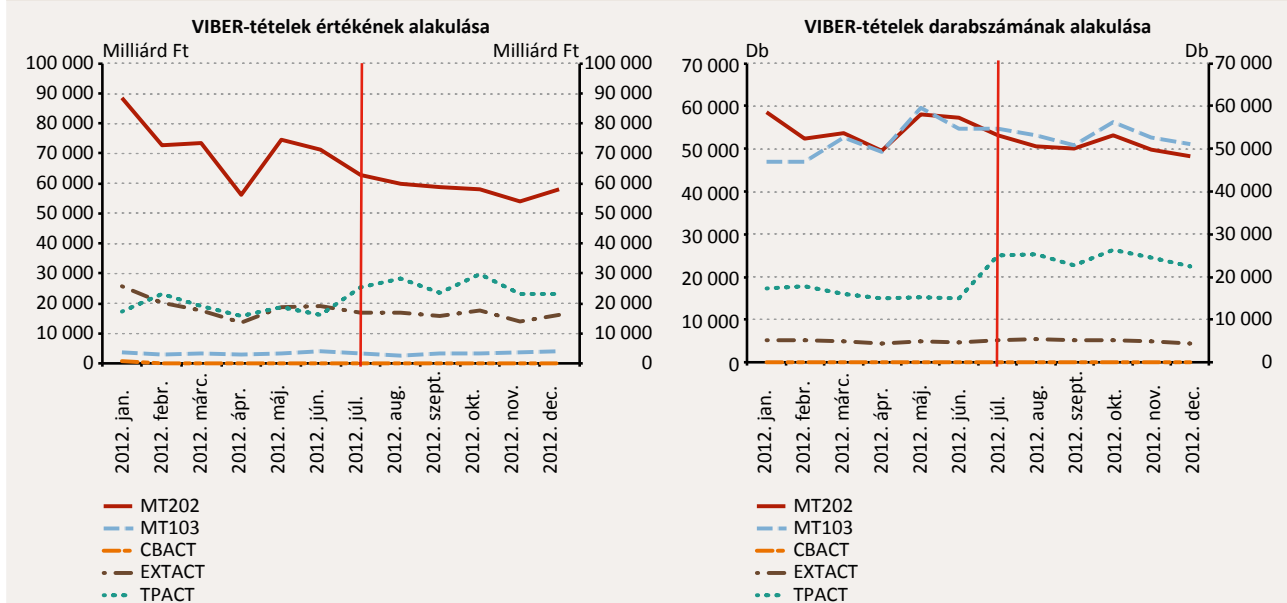
BKR napközi elszámolás tényleges és hipotetikus forgalma a 100 millió forint feletti tranzakciók esetében

(2012)

6. ábra
VIBER-forgalom alakulása üzenettípusonként

(2012)

Megjegyzés: MT202: Bankközi ügyletek, MT103: Ügyféltételek, CBACT: Jegybanki manuális feladású tranzakciókra vonatkozó tranzakció, EXTACT: Jegybanki automatikus feladású tranzakciók, TPACT: KELER feladású értékpapír-ügyletek.

számolunk, akkor az éves szinten több mint 8000 milliárd forintos forgalombővülést jelent a BKR-ben, ami ha teljes mértékben a VIBER-ből terelődik át, akkor ugyanekkor csökkenést okoz a VIBER-ben.

A napközbeni elszámolás bevezetéséhez köthető átterelő-dés érdemben nem befolyásolja a VIBER-forgalom szintjét (6. ábra). A VIBER-forgalomnak csak egy kisebb részét teszik ki a fentebb bemutatott ügyféltételek. A VIBER-ben a forgalom nagyobb részét – kb. 60 százalékát – a bankközi tranzakciók adják. Ezek azok a tranzakciók, amelyekben a bankközi ügyletek (swap, depo) forintlába megjelenik. A DVP-tételek, amelyek az értékpapír-ügyletek forintlábának teljesülését mutatják, a teljes forgalom értékének 15 százalékát teszik ki. Az ügyféltételek ezzel szemben a VIBER-forgalom összértékének csupán 5 százalékát adják, miközben darabszámban a legjelentősebb tranzakciótípusról van szó a maga közel 40 százalékos részarányával. Ügyféltételek alatt a VIBER-ben elsősorban a nagyobb lakossági és vállalati tranzakciók teljesülnek. Ezen tranzakciók átlagos tétel nagysága (kb. 100 millió forint) lényegesen elmarad a bankközi tranzakciók (kb. 1,2 milliárd forint) és a DVP-tételek (kb. 670 millió forint) átlagos tétel nagyságától. Ezek a VIBER szempontjából kis összegű tételek azok, melyek mint egyszerű átutalások potenciálisan megjelenhetnek, és még is jelentek a BKR-ben.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a napközbeni elszámolás bevezetése óta a BKR-ben a 100 millió forint feletti tételek összértéke és a darabszáma is megnövekedett. Ez egyértelműen azt mutatja, hogy a BKR-forgalom bővülését a nagy összegű tranzakciók adták, ami ismerve a VIBER-ügyféltételek átlagos nagyságát, csak megerősíti azt a feltételezést, hogy a VIBER-forgalom egy részének átterelő-dése okozta a BKR-forgalom eme szegmensének növekedését. Míg azonban értékben jelentős a bővülés (2011-es bázison közel 140 százalékpont), addig a darabszám esetében jóval alacsonyabb (70 százalékpontos) növekedést figyelhetünk meg. Az átterelődött tételek és a még jövőben potenciálisan átterelődő tételek azonban érdemben a VIBER forgalmát sem értékben, sem darabszámban nem befolyásolják.

Mi magyarázhatja a VIBER-forgalom egy részének átterelődését a BKR rendszerbe?

Az átterelődés egyik oka lehet, hogy a bankok a VIBER-hez képest lényegesen alacsonyabb díjat számítanak fel az ügyfeleknek a tranzakciók BKR-be történő küldése esetén. A VIBER-díjak a bankok többségénél nagyságrendileg magasabbak,⁶ mint az egyszerű átutalásért felszámított díjak,⁷ így az ügyfeleknek már érezhetően olcsóbb, ha a sürgős, de még a négyórás teljesítést megvárható tranzakcióikat a VIBER

⁶ Lakossági ügyfeleknek kb. 10-13 ezer forint, vállalati ügyfeleknek 10-20 ezer forint tranzakciónként a minimális díj.

⁷ Lakossági ügyfeleknek kb. 100-300 forint, vállalati ügyfeleknek 100-500 forint tranzakciónként a minimális díj.

helyett a BKR-be küldik. Ezek alapján megállapítható, hogy az ügyfeleknek bizonyos tranzakció típusok esetében érdekében állhatott mindössze gazdasági racionalitás alapján is az eredendően VIBER-be küldött tranzakciókat a napközbeni elszámolás indulását követően a BKR-be küldeni. Természetesen elképzelhető, hogy a bankok egyes ügyfelekkel egyedi díjban állapodnak meg, amely kedvezőbb a közzétett árnál. Még ha ez így is van, akkor is kevés az esélye annak, hogy az érdemben versenyezni tudjon a bankok által a BKR-szolgáltatásért felszámított díjjal.

Az átterelődésk mögött állhat az is, hogy a bankok számára technikailag egyszerűbb, gyorsabb lehet a BKR-be beadni bizonyos tételeket. A tranzakciók elszámolásának egy része, amely korábban a szűkös időkorlát miatt csak a VIBER-ben teljesülhetett, már a BKR-ben is megtörténhet, és amíg a VIBER-ügyféltételek sok banknál manuálisan kerülnek feldolgozásra, addig a BKR a legtöbb banknál teljesen automatizált, ezáltal gyorsabb a feldolgozás.

Az átterelődésk mögött állhatnak még banki likviditáskezelési megfontolások. Ha a tételek elszámolására a VIBER helyett a BKR-t választják bruttó paraméter⁸ beállításával, akkor kedvező likviditási hatás jelentkezhet, mivel a GIRO ciklus végi fedezetlevonása után maximum 10 percn belül a likviditás egy része (bejövő tranzakciók) jóváírásra is kerül. Ez adott esetben kedvező lehet a banknak, hiszen csak az elszámolás idejéig (kb. 10-15 percig) kell nélkülöznie a likviditást. A likviditási hatás még kedvezőbb lehet nettó fedezeti paraméter beállításakor. Ilyenkor ugyanis a BKR csak olyan mértékben von el likviditást, amennyivel a terhelési forgalma meghaladja a jóváírási forgalmat. Banki likviditási szempontból tehát racionális megoldásnak tűnhet, ha bizonyos tételeket a VIBER helyett a BKR-be adnak be nettó fedezetbekérési paraméter mellett, és ez magyarázhatja, hogy miért terelődött át a VIBER-forgalom egy része. Ez utóbbi likviditási szempont azonban nagy valószínűséggel nem jelent kellő motivációt az elszámolási rendszerek tagjainak, mivel a napközbeni elszámolás indulása óta mindössze kettő klíringtag választotta a nettó és kettő a nettó + fedezetbekérési paramétert, míg a többség a bruttó paraméter beállítás mellett döntött (erről részletesen a későbbiekben írunk).

Milyen típusú tranzakciók növelhetik még a BKR forgalmát?

A napközbeni elszámolás forgalombővülésében azonban nemcsak a VIBER-ből történő forgalomáttérelődésk állhat, hanem számos egyéb tényező is. Az új napközbeni elszámolás használata adott esetben akár sok, korábban készpénzben teljesített tranzakció integrálását is magával vonhatja.

Ezek azok a tételek lehetnek, ahol korábban a legegyszerűbb és leggyorsabb megoldás a készpénz volt a fizetési kötelezettségek napon belüli teljesítésére. A napközbeni elszámolás bevezetését követően azonban ezen tranzakciókat már napon belül is lehet a fizetési rendszeren belül teljesíteni. Ezek a potenciálisan átterelődő tételek azonban vélhetően csak a kis összegű tranzakciókra vonatkozhatnak, mivel csak ezek esetében merülhet fel az, hogy a fizetést a magas VIBER-díjak miatt (ami egyébként biztosíthatta volna a napon belüli teljesülést) készpénzben teljesítsék. Ezt a fajta átterelődésk azonban a jelenlegi BKR-adatok vizsgálata alapján nem látjuk.

A forgalombővülés háttérében állhat az is, hogy az ügyfelek korábban a gyorsabb és olcsóbb teljesülés érdekében bankon belül igyekeztek lebonyolítani tranzakcióikat. Sok, főként vállalati ügyfél az alapján választott számlavezetőt, hogy a bejövő és a kimenő fizetései bankon belül legyenek, azaz a saját és a partnerei számlavezetője azonos legyen. Ez mind költség-, mind likviditási oldalról racionális döntés lehetett. A napközbeni elszámolás bevezetését követően azonban a korábbi költség- és likviditási előnyök részben megszűntek, vagy legalábbis jelentősen lecsökkentek, ami miatt már nem indokolt a banki számlavezetőt a fizetési forgalom racionalizálása miatt megválasztani, hanem lehetőség nyílik a bankváltásra a bank egyéb szolgáltatásai alapján. A napközbeni átutalás bevezetését követően a tranzakciók a bankok között is gyorsan és a korábbiaknál (VIBER) lényegesen olcsóbban napon belül teljesülhetnek.

LIKVIDITÁS

Mi és hogyan segítheti a banki likviditás menedzselését a napközbeni elszámolásban?

A BKR napközbeni forgalmának teljes fizetési rendszerre gyakorolt likviditási hatása (likviditásszükséglete) nagymértékben függ a klíringtagok által meghatározott likviditási paraméter megválasztásától. A napközbeni elszámolási rendszerben a klíringtagoknak az MNB-nél vezetett számlájukon az adott ciklus forgalmának kiegyenlítéséhez szükséges fedezetet kell biztosítaniuk a ciklus adott időintervallumában. A klíringtagok havonta beállíthatják, hogy (1) a GIRO Zrt. által ciklusonként kiszámolt, klíringtagokkal szembeni nettó pozíciójuk alapján; vagy (2) a teljes tartozik/kimenő forgalom (bruttó módon); illetve (3) az előbb említett két megoldás ötvözeteként létrehozott nettó plusz egy meghatározott összeg (nettó+) alapján kívánjanak fedezetet biztosítani. A bruttó fedezeti paraméter beállítása esetén a többi klíringtag működésétől függetlenül minden esetben biztosan elszámolódnak a tételek, míg a másik két esetben az elszá-

⁸ A paraméterekről a későbbiekben még szó lesz.

molás részben a többi klíringtag fedezetétől függ a tőlük beérkező tételeken keresztül.

A GIRO a fedezetbeszedési paraméter szabad megválasztásán felül még számos likviditásmenedzselést könnyítő eszközt kínál a bankoknak. A BKR-hez beérkezett tranzakciókat a rendszer többkörös ellenőrzést (validációt) követően befogadja, majd a ciklushatárokon (előre meghatározott időben) elszámolja azokat. Az adott ciklusba beérkezett tranzakciók feldolgozását követően a klíringtagoknak a GIRO megküldi az adott ciklushoz tartozó likviditásszükségletet. A GIRO a VIBER-ben vezetett számlájára kezdeményezi a klíringtagoknak szintén a VIBER-ben vezetett számlájára történő fedezetbeszedést. A BKR a fedezetbeszedés megindítása előtt előzetesen értesíti a klíringtagokat az adott ciklusra jutó likviditásszükségletről (bruttó és nettó pozícióikról), ami a klíringtagoknak likviditásszűke esetén segítséget jelenthet a ciklus forgalmának kiegyenlítéséhez. Ezen felül a BKR az utolsó ciklus végén külön körüzenetben értesíti a klíringtagokat az összbanki fedezetlenségről. A klíringtagoknak a likviditásuk menedzseléséhez szintén hasznos az InterGIRO monitor, amelyen keresztül folyamatosan nyomon követhetik az általuk küldött megbízások állapotát. A rendszer lehetővé teszi, hogy valós idejű adatok álljanak folyamatosan a klíringtagok rendelkezésére, ezzel segítve azok likviditásmenedzsmétjét. Ezenkívül a VIBER-oldalon is rendelkezésre állnak a napközbeni tétel- és likviditásmenedzsmet támogató eszközök (SWIFT-lekérdezések, VIBER-monitor stb.). A legfontosabb likviditást segítő eszköz a VIBER-ben a még nem zárolt jegybankképes értékpapírok zárolása és így a napközbeni hitelkeret növelése.

A bankok pénzforgalom számára rendelkezésre álló likviditása alapvetően a számlaegyenlegből és az MNB javára zárolt értékpapír-állomány erejéig biztosított hitelkeretből áll. A hitelkeret igénybevételére akkor kerül sor, ha a bank számlaegyenlege nem fedezi a kimenő pénzforgalmát (negatív számlaegyenleg). A bankok az említett két likviditást nyújtó eszköz mellett még számolhatnak a bejövő tételek finanszírozó szerepével is. Ez addicionális a bankok számára, mivel esetleges likviditásszűke esetén a bank csak akkor meneszt a kimenő tételeit, ha elegendő likviditással rendelkezik, vagyis a partnereitől elegendő forráshoz jut (bejövő tételek). Ezt a magatartást a bankok tételküldési időzítésének vizsgálatával lehet elemezni. Ha a bankok összevárnak tranzakciókat, akkor a tételküldési magatartások időben későbbre tolnak, ami plusz mozgásteret biztosít számukra adott nagyságú likviditás (számlaegyenleg és hitelkeret összege) mellett a forgalom lebonyolítására.

Okozott-e az új elszámolási mód bevezetése likviditási nehézséget a fizetési rendszerekben?

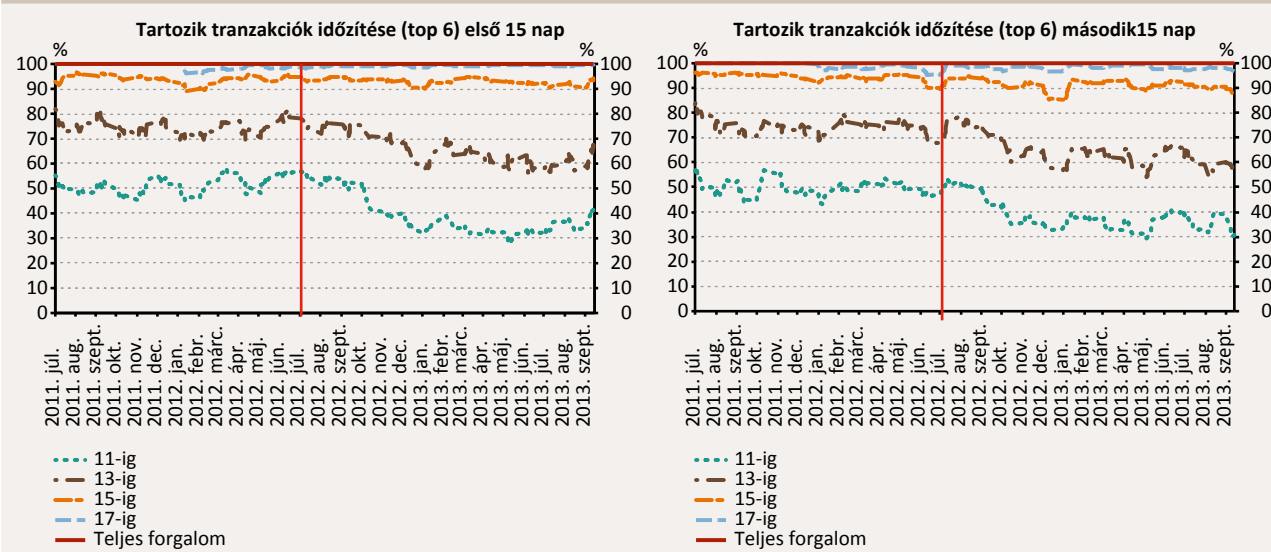
A napközbeni elszámolás bevezetése jelentős váltást jelentett a hitelintézetek napközbeni tétel- és likviditásmenedzsmétjében, de az átállás likviditási problémával nem járt együtt. A napközbeni elszámolás indulásával a hazai hitelintézeteknek egy időben gyakorlatilag két elszámolási rendszer tranzakcióit kell kezelniük. Ezenkívül a napközbeni elszámolás kiegyenlítése időzített, vagyis időkritikus folyamat, ami a VIBER-ben likviditásukat és tételeiket aktívan menedzselő hitelintézetek számára addicionális kihívást jelentett. A résztvevőknek az első időszakban időre volt szükségük ahhoz, hogy az új működési rendhez alkalmazkodjanak. Amennyiben egy rendszertag egy BKR-ciklus alatt nem rendelkezik elegendő likviditással a VIBER-ben (ahol a tranzakciók végső soron teljesülnek), akkor a tranzakciói átgördülnek a következő ciklusba. A napközbeni elszámolás indulását követő első időszakban gyakrabban, majd fél év elteltével, 2013-tól már csak elvétve fordult elő ilyen időszaki likviditáshiányból fakadó tranzakcióátgörgetés. Az átgörgetések legnagyobb gyakorisággal az első ciklusban fordultak elő. Azt, hogy ezekben az esetekben csak pillanatnyi likviditáshiányról volt szó, jól mutatja, hogy az átgörgetett tranzakciók a következő ciklusban kivétel nélkül elszámolásra kerültek (az átgörgetés nem gyűrűzött tovább a ciklusok között). A ciklusok közötti átgörgetés önmagában nem jelent problémát, nem veszélyezteti a stabil működést, csak utalhat arra, hogy az egyes rendszertagok likviditáskezelésével gond lehet. Az egyedi esetek elemzése során kiderült, hogy kivétel nélkül elkerülhető lett volna a pillanatnyi likviditási nehézség és így az átgörgetés is abban az esetben, ha a rendszertag a mérlegében lévő még zároltatható értékpapírok köréből zároltatott volna, megnövelve ezzel a pénzforgalom lebonyolítására rendelkezésre álló hitelkeretét. Az átgörgetések háttérben tehát a napközbeni elszámolás bevezetését követően minden esetben átmeneti likviditáshiány volt tapasztalható. Ennek oka pedig nagy valószínűséggel az volt, hogy a napközbeni elszámolás miatt megjelenő időkritikus VIBER-tételekhez a napközbeni likviditás- (pl. jegybanki hitelkeretek kezelése) és tételmenedzsmetnek (pl. tételek menesztése, időzítése) alkalmazkodnia kellett, amit megerősít a banki tételidőzítési magatartások vizsgálata.

A banki időzítési magatartás vizsgálatából a VIBER-ben az tűnik ki, hogy a bankok az új rendszer bevezetése előtti időszakhoz képest lényegesen nagyobb hangsúlyt fektetnek a likviditásmenedzselésre, és megnőtt a bejövő tételek finanszírozó szerepe is. Ennek jele, hogy a korábbi időszaki

7. ábra

Tartozik tranzakciók időzítése* a VIBER-ben a hónap első és második felében

(2012. július–2013. szeptember)

* 2012. január 1-jével a VIBER-üzemidő egy órával meghosszabbodott.
Megjegyzés: Tételidőzítési magatartás a tranzakciók 10 napos mozgó átlaga alapján.

kokhoz képest a kimenő tételek lényegesen nagyobb aránya teljesül időben később (7. ábra). Az állítás igaz a VIBER-ben nagy forgalommal és kis forgalommal rendelkező résztvevők esetében egyaránt, bár a változás a nagy szereplők (top 6 bank) esetében látványosabb.

A fizetési rendszerekben lévő likviditás rendszerszinten és egyedi banki szinten is elégséges volt a napközbeni elszámolás bevezetése óta eltelt időszakban. A napközbeni elszámolás bevezetését követően csak elvétve fordult elő likviditáshiány, és csak időszakosan, napon belül állt fenn. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a bankok a mérlegükben jelentős, az MNB javára még zároltatható szabad értékpapír-állománnyal rendelkeznek, amelynek zárolásával addicionális azonnali, napközbeni likviditást tudnak elérni. Amennyiben a számlaegyenleg nem elégséges a forgalom lebonyolítására – amely már adott pillanatban tartalmazza az addig beérkezett tételeket is –, akkor a számlaegyenleg a hitelkeret erejéig negatív értéket is felvehet (napközbeni hitelnyújtás, overdraft hitel). Ha a bank egy ciklus kiegyenlítéséhez szükséges fedezetbeszedés pillanatában nem rendelkezik elégséges zárolt állománnyal, akkor a tranzakció egészen addig nem teljesül, ameddig nem érkezik megfelelő mennyiségű bejövő tranzakció, vagy nem zároltat értékpapírokat a bank.

A rendszerben lévő bőséges likviditást jól mutatja, hogy a bankok döntő többsége jelenleg a bruttó fedezetbeszedési paraméter beállítását kérte a GIRO-tól. Ennek értelmében a

GIRO minden egyes ciklusban a teljes BKR-terhelési forgalmat „beszedi” a bank számlájáról, ami a minimális tételátgörgetések tükrében azt jelenti, hogy a bankok rendelkeznek a kiegyenlítéshez szükséges likviditással. Abban az esetben, ha ez a helyzet megváltozna, akkor a nettó paraméter választásával a bankok még mindig képesek lehetnének a napközbeni elszámolásforgalmuk kiegyenlítésére. Ebben az esetben azonban vállalniuk kell azt a kockázatot, hogy amennyiben az egyik partnerüknél likviditási nehézség miatt nem teljesül a fedezetbeszedés, akkor a tranzakciónak csak egy része teljesülhet. A nettó paraméter beállításának kedvező hatása csak abban az esetben érzékelhető, ha a bank nemcsak kimenő tételekkel rendelkezik egy adott ciklusban, hanem bejövővel is. A nettó paraméter választásának kedvező likviditási hatása bejövő tétel hiánya esetén elvész.

A BKR éjszakai elszámolásforgalma a VIBER forgalmához és a likviditáshoz képest elenyésző. Adófizetési napokon azonban több esetben is előfordult, hogy a napközbeni elszámolás forgalma meghaladta a teljes banki likviditás több mint 6 százalékát is. A napközbeni forgalom ciklusok közötti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a nap vége felé folyamatosan nőnek a tranzakciós értékek, aminek eredményeképpen a 4. és az 5. ciklusban van a legnagyobb forgalom. Ez egy „átlagos” nap esetén alapvetően nem okozhat problémát, hiszen a rendszer összlikviditását nem érinti. Ez a megállapítás azonban adófizetési napokon csak korlátozottan érvényesül, ugyanis ezeken a napokon a Magyar Államkincstár felé történik jelentős pénztranszfer (likviditástranszfer),

amely így kvázi kikerül a rendszerből. Amennyiben a hitelintézetek nem tudták előre kalibrálni, hogy mekkora kimenő tételre kell számítaniuk, akkor a VIBER-záráskor az utolsó IG2 ciklus befejezését követően (napközbeni elszámolás utolsó ciklusa 16.30 körül szokott teljesülni) csak kb. 1,5 órájuk marad, hogy a még szükséges hiányzó likviditásukat megszerezzék. Mivel az adófizetési napok jellemzően a legnagyobb VIBER-szereplők likviditását „terhelik meg” legjobban, ezért nekik kell likviditást szerezniük, vagy ha a saját tételeik teljesítéséhez rendelkeznek csak elégséges likviditással, azaz nap végére nem kerül nulla alá a számlaegyenlegük, akkor az azt fogja eredményezni, hogy nem tudnak más bankoknak hitelezni, mert nincs felesleges likviditásuk. A helyzetet csak fokozza, hogy az adófizetési napok minden hónap 20. környékén terhelődnek a rendszerben, amikor is a bankok alacsonyabb számlaegyenleg mellett bonyolítják le a tranzakcióikat.

A bankokat a napközbeni elszámolás bevezetését követően a tartalékperiódus második időszakában az elsőhöz hasonló tételküldési magatartás jellemzi (7. ábra). A bankoknak az általuk választott tartalékszintnek egy hónap átlagában kell megfelelniük, ami lehetőséget ad nekik arra, hogy ne tartósan ugyanazon a szinten tartsák a nap végi számlaegyenlegüket, aminek értelemszerűen hatása van a rendszer aktuális likviditására. A VIBER-ben a bankok többsége a tartalékperiódus első felében túltartalékol (azaz az előírt szintnél magasabb számlaegyenleget tartanak), míg a hónap második felében alultartalékol. Más szóval a hónap első felében magasabb számlaegyenleget tartanak, így változatlan hitelkeret mellett magasabb likviditással rendelkeznek. A hónap második felében a helyzetnek éppen ellenkezője igaz. A rendszer stabilitására és likviditására jellemző, hogy a bankok a tartalékperiódus második időszakában hasonlóan időzítik a tételeiket, mint a hónap első felében.

KONKLÚZIÓK

A napközbeni elszámolás bevezetését követő első időszakban a VIBER-tranzakciók egy része átterelődött az új elszá-

molási rendszerbe, aminek köszönhetően a BKR-forgalom értéke havi szinten átlagosan közel 700 milliárd forinttal nőtt. A „tételátvándorlás” azonban sem a VIBER, sem pedig a BKR működésére nem volt negatív hatással. Mivel a tételátterelődés a BKR szempontjából elsősorban a nagy összegű tranzakciókat érintette, a tételszám alakulása csak minimálisan módosult a teljes forgalomhoz képest. Az átterelődés mögött álló legfontosabb ok vélhetően a bankok által alkalmazott, a két rendszer esetében jelentősen eltérő árazási gyakorlat.

A hazai fizetési és elszámolási rendszerekben a napközbeni elszámolás bevezetése nem okozott likviditási nehézséget sem rendszer, sem pedig egyedi banki szinten. Ennek oka, hogy a bankok gyorsan alkalmazkodtak az új elszámolási módhoz, valamint, hogy továbbra is bőséges likviditás áll egyedi banki és rendszerszinten egyaránt a rendelkezésükre a pénzforgalmuk gördülékeny lebonyolításához. Amennyiben az átterelődési hatás tovább fokozódna és ezzel a rendszerre nehezedő likviditási igény nőne, abban az esetben a bankok választhatják a nettó fedezetbeszedési paramétert a napközbeni elszámolásban, aminek köszönhetően végső soron likviditási szempontból kinettózhatják a bejövő és kimenő pénzforgalmukat. Erre azonban jelenleg nincs és a jegybank prognózisa szerint a jövőben sem lesz szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

DIVÉKI É.–HELMECZI I. (2013): A napközbeni átutalás bevezetésének hatásai. *MNB-szemle*, január.

MNB (2012): *Jelentés a fizetési rendszerről*. Magyar Nemzeti Bank.

MNB (2013): *Jelentés a fizetési rendszerről*. Magyar Nemzeti Bank.